

Метелюк В.І. Розвиток компетентнісного підходу до формування міжособистісної взаємодії учнів початкової школи

Метелюк Валентина Іванівна – старший викладач кафедри психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

У статті висвітлено проблему компетентності вчителя в питаннях міжособистісної взаємодії молодших школярів і формування позитивного мікроклімату в класі.

Ключові слова: спілкування, компетентність, компетенція, внутрішньо-групова взаємодія, соціально-психологічні характеристики, соціометричний експеримент, соціометрична зірка, ізолянти.

Статья рассматривает проблему компетентности учителя в сфере межличностного взаимодействия младших школьников и формирования положительного микроклимата класса.

Ключевые слова: общение, компетентность, компетенция, внутри-групповое взаимодействие, социально-психологические характеристики, социометрический эксперимент,, социометрическая звезда, изолянты.

The article describes the issue of teacher's competence in the area of interpersonal communication among younger school pupils and formation of positive microclimate in class room.

Key words: communication, competence, internal group coordination, social pshycological character, social experiment, social and metrical mark, izolants.

Постановка проблеми

Готовність вчителя молодшої школи до успішного виконання професійної діяльності залежить від рівня його компетентності. Експерти країн Європейського Союзу та спеціалісти ЮНЕСКО розглядають компетентність як інтегральну характеристику, що передбачає засновану на знаннях, уміннях, цінностях, ставленнях здатність до виконання професійної діяльності. Компетентність, окрім того, передбачає «особливі способи мислення, вузькоспеціальні знання, усвідомлення відповідальності за свої дії» (Дж.Равен) [17, 6].

Сучасний світ глобалізується, змінюється. Бути компетентним – значить постійно вчитись, оновлюючи і вдосконалюючи елементи професійної діяльності, застосовувати їх в нових умовах.

Аналіз досліджень

Спеціалісти з проблеми пропонують власні варіанти осмислення поняття компетентність, користуючись термінами – здатність (С.Е.Шишов та В.А.Кальней), мотивована здатність (Дж. Равен), здатність і готовність (І.Г.Галаміна). відкрита система процедурних, ціннісно-сміслових і декларативних знань (Ю.В.Фролов, Д.А.Махотін), володіння системою знань, умінь і навичок (Г.О.Балл) і т. д..

Компетентнісний підхід, що активно обговорюється впродовж останніх років в Україні оперує поняттями компетенція (добра обізнаність з чим-небудь і/або коло повноважень) і компетентність (характеристика особистісних якостей людини, що дозволяє (чи дає право) діяти в конкретній сфері, вирішувати проблеми, завдання).

Нормативно-затвердженою моделлю професійної компетентності в Україні є освітньо-кваліфікаційна характеристика фахівця - складова галузевого стандарту. Остання описує професійні стандарти діяльності.

Успіх діяльності вчителя молодших класів залежить від його спілкування з класом. Шкільний клас – особлива група з притаманними їй соціально-психологічними характеристиками, в рамках якої складаються

багатоманітні і різнопланові емоційні зв'язки між дітьми, формується особистість дитини, розвиває уміння спілкуватись.

Ш.О. Амонашвілі зазначає, що в житті дітей, як і в житті дорослих, багато проблем, часом таких складних, які важко, а іноді й неможливо розв'язати і ці проблеми змушують дітей переживати, страждати, долати труднощі чи радіти. Значною мірою їх породжують взаємини між самими дітьми і між дітьми й дорослими. Те, що погляду сторонньому може видатись дрібницею, зумовлює широкий спектр емоцій і найрізноманітніші форми поведінкових реакцій (підтримку, готовність запропонувати однолітку свої скарби, бійки, плач, буйну радість), в певні моменти може стати головним сенсом життя.

Чи завжди помічає Вчитель багатогранність змісту емоційного життя і окремих дітей і класу, ті непрості взаємини, що складаються в кожен момент їх взаємодії? І чи усвідомлює те, як важливо навчити дітей правилам ефективного спілкування? Чи розуміє, що іноді саме через його неухважність руйнуються довірливі, близькі відносини з дітьми, і уже в молодшому шкільному віці виникають небажані деформації особистості, прототипи девіантної і деструктивної поведінки?

Тому так важливо сформувати у майбутніх фахівців основи компетентності щодо вирішення проблем, що виникають у ситуаціях міжособової взаємодії, здатності відчувати кожного учня і клас, відстежувати реальні соціально-психологічні процеси, моделювати позитивний мікроклімат і позитивні, гуманні взаємини між дітьми.

Це означає: добре орієнтуватись в теорії психолого-педагогічних надбань вітчизняної і зарубіжної науки і готовими практично вирішувати проблеми - знати особливості міжособистісної взаємодії, чинники, що виявляються психічно активними агентами формування соціальної ситуації в класі, сприятимуть оптимальному розвитку позитивних взаємин, реально оцінювати становище кожної дитини і соціальної структурі групи, прогнозувати ускладнення, що можуть виникати у спілкуванні з однолітками.

Постановка мети дослідження

Мета статті – вивчення рівня компетентності майбутніх фахівців - вчителів молодших класів в питаннях міжособистісної взаємодії учнів та формування в класі позитивного мікроклімату.

Виклад основного матеріалу

Вивчення соціально-психологічних характеристик дитячих груп шляхом спостережень бере свій початок у 20—30-х рр. ХХ ст. (Е.О.Аркін, Л.С.Залужний, Е.Р.Нагман, М.В.Партен, Н.Л.Коч і інші). Проблема групи і особистості займає суттєве місце і в зарубіжних концепціях: у теорії поля К.Левіна, Л.А.Фестінгера, когнітивістській концепції Д.Картрайта, А.Цандера, мікросоціологічній Дж.Морено Х.Маршалл і Б.Маккандлесс.

Г.Томпсон, проаналізувавши матеріали дослідження дитячих груп, зазначав, що становище індивіда в групі визначається його природженими якостями, а прагнення визначати поведінку іншої дитини, стати лідером групи, властиве багатьом дітям.

Є.О.Аркіну належить думка про те, що на етапі зародження колективу спостерігається аморфність і байдужість, відсутнє взаємне тяжіння між окремими дітьми. На думку Є.О. Аркіна, необхідно враховувати, що в колективі відбувається диференціація його членів, не дивлячись на їх рівні права; нерідко сам педагог сприяє відчуженню дитини від решти дітей. Чинником, що гальмує розвиток колективу, може стати властива у групуванням нетерпимість один до одного і всіх разом до чужих.. Громадська думка починає формуватися лише згодом, в міру становлення колективу.

Як і А.С.Залужний, Є.О.Аркін вважав ініціативу найважливішою якістю дитини-ватажка, а сам факт лідерства характеризує не тільки цю дитину, але і групу.

Дотримуючись прийнятого в радянській соціальній психології принципу дослідження особистості в колективі, А. С. Залужний писав, що вивчення особистості і поведінки дитини поза її взаємодією з дитячою групою, завжди буде одностороннім. Цікава його думка про те, що «вожацтво (тобто лідерство) залежить від відносного рівня розвитку і ватажка, і колективу». Заперечуючи думку і теоретичні положення Ж. Піаже про асоціальність дітей до 7-8 років, (а це по суті перший та другий клас) підкреслював, що соціальні форми взаємодії в умовах навчання і виховання виникають уже в переддошкільника, продовжується їх становлення в дошкільному і молодшому шкільному віці.

Проте авторитет школи Ж. Піаже настільки високий, що сучасні дослідження можливостей соціального розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку нездатні його похитнути.

У 60—70-х рр. на тлі бурхливого розвитку соціальної психології в країні увагу дослідників знову привертає структура дитячих груп. Перші дослідження були проведені з дітьми шкільного віку. Результат - солідна статистика, апробація різних варіантів соціометричної методики: вербального варіанту (О. В. Киричука) і методики «вибір у дії» (Я. Л. Коломінського) тощо. Порівняльний аналіз цих матеріалів показує, що перевагою одних (Я. Л. Коломінського) є поглиблене вивчення усвідомлення внутрішньо-групових відносин членами групи (аутосоціометрія), позитивною стороною інших (О. В. Киричука) — поєднання вивчення соціометричної структури дитячих колективів з дослідженням взаємодії в мікрогрупах, їх складових.

А.В. Петровський в своїй соціально-психологічній концепції висуває важливе положення: розвиток групи виступає чинником розвитку особистості в групі і від рівня останньої залежить становлення особистості.

Я.Л. Коломінський, Л.І. Новікова, А.Т. Куракін, Л.І. Уманський, і інші розглядають дитячий колектив як соціально-психологічну спільність з властивою їй системою відносин, яка складається і розвивається в процесі спільної діяльності її учасників і міжособистісного спілкування. Спочатку група - конгломерат, номінальна група незнайомих дітей, яких зібрали в одному помешканні: що дістає певну назву, наприклад, перший клас. Колектив, розвиваючись, проходить ряд стадій:

- група-асоціація (на цьому етапі відбувається її єдина життєдіяльність, з'являються перші паростки колективоутворення);
- група-кооперація (для неї характерні оптимальна організаційна структура, готовність її членів до співробітництва);
- вищою формою організації групи є колектив, який емоційно і відповідально об'єднує своїх членів спільними, суспільно-значущими цілями і близькими мотивами спільної діяльності.

У структурі групової взаємодії що не регламентуються, дитина прагне вибрати партнером однолітка, з яким цікавіше або легше контактувати, який симпатичний, авторитетний, може розповісти цікаву історію, підтримає, володіє навичками і уміннями, що забезпечують успішність конкретної спільної діяльності, зокрема навчання. Однак це прагнення не завжди може бути реалізоване, до того ж такі почуття глибинні, приховані і не завжди збігаються з сферами їх зовнішнього прояву. В школі діти набувають різного досвіду спілкування, вчать враховувати особливості партнерів, ситуацію. Спостерігаються різні типи відносин:

- рівності, партнерства;
- підлеглості - один керує, а інший тільки підкоряється і слухає;
- експлуатації – способи різноманітні: командує, маніпулює, шантажує, використовує підкуп.

З часом навіть найщирша дружба, палкі почуття, дитяча закоханість минають, діти перестають цікавитися одне одним, змінюють групу спілкування. Хтось перестає бути лідером, авторитет інших росте. Однак, попри нестійкість симпатій-антипатій, кожна дитина займає в класі певне становище – індикатор її емоційного благополуччя. Розрізняють наступні категорії дітей.

1. Соціометрична зірка. З цією дитиною багато хто хоче дружити, сидіти поряд, її наслідують, охоче виконують її прохання, вона найбільш симпатична для однокласників, мила, привітна, товариська, до неї прихильні дорослі. Щоб стати зіркою важливі наступні моменти:

- 1) приємна зовнішність, (але може бути і цілком стандартна);
- 2) доглянутість – дитина здорова, чиста, акуратна, доречно взута і одягнена;
- 3) високий психічний розвиток - сформований інтелект, розвинута мова, широка ерудиція, має багату уяву, на цій основі - ініціативність, винахідливість з такою дитиною цікаво;
- 4) вміє добре спілкуватись, ставиться з повагою, говорить компліменти, першою кинеться на допомогу;
- 5) гармонія і зовнішнього і внутрішнього світу дитини (вільні, розкуті).

2. Ізолянти. Їх уникають, не приймають, мало спілкуються. Часто однокласники відмовляються взаємодіяти з тими, в яких є емоційні порушення, відхилення у соціальній поведінці (це агресивні, позбавлені соціального інтелекту, злі, недоброчливі, зіпсовані, брехливі діти тощо), або певні фізичні вади. Становище ізольованого іноді складається випадково (новенькі, сором'язливі, «білі ворони»).

А надалі спрацює закон «замкненого кола»: через психічні порушення дитина стає непопулярною серед однолітків, а ізоляція, що виникає внаслідок цього, сприяє посиленню наявних порушень, виникненню відхилень у соціальній поведінці. Всі ці труднощі супроводжуються порушенням одного або всіх умов повноцінного спілкування: інтересу до діяльності однолітка, прагнення бути разом, взаємних симпатій, співпереживання, здатності "притосовуватися" один до одного. розвиток позитивних форм взаємодії однолітків агресивність, образливість, надмірна сором'язливість.

Решта дітей знаходиться між цими «полюсами». Їх називають прийнятими. Ступінь популярності прийнятих залежить від багатьох причин: знань, розумового розвитку, особливостей поведінки, умінь встановлювати контакти з іншими дітьми, зовнішності, фізичної сили і витривалості і т.д.

Спілкування з однолітками збагачує соціально-емоційний розвиток: формується особлива сфера діяльності — комунікативна, діти усвідомлюють потребу в іншому, розуміють, що часто діяльність неможливо здійснювати наодинці, вчать керуватись загально-прийнятими нормами і правилами.

До того ж колектив - посередник впливу дорослих, інструмент розвитку дітей. Оцінка товаришів важлива, і це часто утримує від вчинків, що викликають несхвалення однолітків, стимулює бажання заслужити їх позитивне ставлення.

Це виходить не завжди, іноді діти відстоюють свої права, не зважаючи на права інших, тоді виникають конфлікти, бійки, що дають підстави говорити про вікову асоціальність, як це властиво багатьом зарубіжним авторам.

Л.І.Уманський, А.В.Петровський, В.В.Шпалинський вважають, що вплив групи на особистість прямо пропорційний рівню розвитку групи як колективу. На їх думку, чим нижчий рівень розвитку групи, тим з більшою очевидністю можна чекати її негативного впливу. Негативним буде вплив групи і в тому випадку, якщо всередині неї утворюється мікрогрупа з негативною спрямованістю, що монополізує всю соціальну активність.

Основний психолого-педагогічний висновок із вказаних робіт: формуванню гуманних відносин дітей в групі сприятиме організація їх діяльності, в основі якої моральні цінності, партнерська взаємодія, кооперація.

І, хоч сьогодні наявні численні спроби з'ясувати суть термінів компетентність і компетенція, створити системні блоки означених характеристик, все більш очевидним є факт, що їх рівень можна оцінити лише на основі аналізу і оцінки педагогічної діяльності вчителя. Як і здатність адекватно сприймати психологічні стани дітей і ситуацію в класі та сприяти налагодженню позитивного мікроклімату.

Студентські роки – період становлення основ педагогічної компетентності і про успішність цього процесу можна судити за наступними критеріями:

- особистісна спрямованість на оволодіння професією, мотивація,
- якість засвоєння інформації відповідно до навчального плану,
- уміння вчитися, розвиток пізнавальної і пошукової активності,

- ефективність в умовах моделювання професійної діяльності.

Виокремлення на цій основі компетенції щодо формування міжособистісної взаємодії учнів початкової школи роботи з класом передбачало її вивчення за наступними напрямками:

- а) інтерес до професії, любов до дітей,
- б) знання теорії проблеми,
- в) обізнаність з методиками вивчення міжособистісних ставлень в умовах груп,
- г) інформованість про доцільні форми побудови позитивного мікроклімату класу, здатність ефективно впливати на вихованців.

До проведення дослідження залучено 27 студентів 3-го курсу, спеціальності «Початкова освіта» Київського інституту імені Бориса Грінченка, що проходили навчально-педагогічну практику (2-ге півріччя). Перед початком практики всі студенти отримали інструктивно-методичні матеріали, необхідні для вивчення соціально-психологічних взаємин в класі (початкової школи), побудова соціоматриці, складання соціограми, її аналіз та надання рекомендацій щодо налагодження більш позитивної взаємодії учнів, розроблені кафедрою психології Педагогічного інституту (під керівництвом О.В. Петрунько).

З метою з'ясування рівня і якості компетенції щодо формування міжособистісної взаємодії учнів початкової школи роботи з класом було використано:

- аналіз змісту студентських досліджень та теоретичної доцільності запропонованих рекомендацій,
- та змісту відповідей на запитання анкет (спрямованих на вивчення мотивації та любові до дітей),
- тести, що дозволяли виявити теоретичну і практичну обізнаність студентів з проблемою.

Матеріали дослідження відображені в таблиці №1.

таблиця №1

№ з/п	Назва напрямів	Методика дослідження	Результати
а)	мотивація: інтерес до професії, любов до дітей	анкета	Любов до дітей -88% Інтерес до професії -27%
б)	знання теорії і практики проблеми	1.аналіз якості навчання, теоретичне 2.розв'язання практичних завдань	1.Успішно - 84% студ. 2.Практ.з-ня. - 44%
в)	обізнаність з методиками вивчення міжособистісних ставлень в умовах груп	Проведення соціометричного експерименту під час педпрактики вивчення соціальної ситуації в класі, рекомендації вчителю.	Соціометричний експ. здатні провести 97%, аналіз матеріалів: відм. – 38%(10чол.) добре -59%, (16чол.) Рекоменд див. нижче.
г)	інформованість про доцільні форми побудови позитивного мікроклімату класу, здатність ефективно впливати на вихованців	1.Анкета, 2. Тести (рівень теоретичної і практичної г-сті), 3. узагальнення матеріалів соціометричного експерименту та рекомендацій	1.анкета –відм.-13% Добре- 45% Задов.-42% 2.Розв. завдань – 40% 3.Рекомендації: зразково -2%, , Добре 4%, задовільно-93%

Студенти стверджують, що люблять дітей і хотіли б працювати в школі, але лише близько 30% пов'язують своє майбутнє з професією вчителя. Серед причин – невисокий престиж, відсутність кар'єрного росту, високі вимоги до змісту і якості і, водночас, низька оплата праці. Це, значною мірою знижує мотивацію оволодіння професією і гальмує розвиток компетентності.

Впевнено почувають себе студенти в оцінці власних знань і свого уміння вчитися: «Може ми знаємо недостатньо, але ми знаємо де знайти інформацію, яка виявиться нам потрібною».

На нашу думку, заслуговують на увагу коментарі студентів з приводу складностей і перешкод на шляху формування компетенції майбутнього фахівця щодо налагодження міжособистісної взаємодії учнів початкової школи і роботи з класом.

Створення позитивного мікроклімату в класі дуже важлива справа, це цілком реально, але потребує часу і належних зусиль педагога. Проблемаю залишається переповненість молодших класів. Вчителю хронічно не вистачає часу.

Як вважають студенти, попри те, що створення соціометричних методик вивчення міжособистісних ставлень дітей ведеться сьогодні досить продуктивно і давно не є проблемою [4], сучасні вчителі віддають перевагу спостереженням, практично, не користуючись спеціальними методиками, вважають їх обтяжливими і занадто складними. Але спектр реакцій вчителів на соціометричні експерименти різний: від інтересу до дослідження до заперечення його цінності. Остання позиція знайшла підтвердження в тому, що реальні контакти дітей інші, ніж на схемі-соціограмі. Разом з тим пошук відповідей: подібний стан закономірність, чи суперечність – є своєрідним тестом для тих, хто міг би в майбутньому стати дослідником.

Висновок

Отже,

□ становлення компетенції майбутніх вчителів початкової школи щодо формування міжособистісної взаємодії учнів і роботи з класом під час навчання в університеті відбувається поступово в міру оволодіння теоретичними і практичними аспектами проблеми.

□ Оскільки мотивація студентів стосовно професії невисока, і це уповільнює процеси розвитку названої компетенції, слід переглянути програму формування інтересу і свідомого ставлення до професії, зробити її більш ефективною.

□ Особливу цінність у розвитку даної компетенції має моделювання умов її реалізації, в цьому зв'язку особливу роль відіграє діяльність студента під час педагогічної практики.

□ Оскільки критерієм сформованості озвученої компетенції є, в першу чергу, ефективність педагогічної діяльності і має пройти кілька непростих років становлення соціально-професійної ідентичності педагога - стверджувати про сформованість озвученої компетенції передчасно.

Більш ефективному становленню компетентності педагогічної взаємодії з класом могла б сприяти педагогічна практика за умови подовження її термінів.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В.В. Социальная психология детства в контексте развития отношений ребенка в мире / В.В. Абраменкова // Вопросы психологии. – 2002. – № 1 – С. 3-16.
2. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! / Ш.А. Амонашвили – М. : Просвещение, 1983. – 204 с.
3. Битянова М. Как измерить отношения в классе: Социометрический метод в школьной практике / М. Битянова – М.: ООО «Чистые пруды», 2005. – 32 с. : (Библиотечка «Первого сентября», серия «Школьный психолог»).
4. Битянова М. Как измерить отношения в классе: социометрический метод в школьной практике / Марина Битянова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychlib.ru/mgppu/b05/b05-001-.htm>.
5. Бондар С. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – №2. – С. 8-9.
6. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
7. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І. Гушлевська // Шлях освіти. – 2004. – №3. – с. 22-24.
8. Ильин Е.П. Психология / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 560 с.
9. Коллектив и личность / Под ред. К. К. Платонова и др. – М., 1975. – 263 с.

10. Коломинский Я.Л. Некоторые педагогические проблемы социальной психологии” / Я.Л. Коломинский, Н.А. Березовин. – М.: Знание, 1977. – 98 с.
11. Кулагина И.Ю. Возрастная психология / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М.: Сфера, 2004. – 464 с.
12. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч.посібник / С.Д. Максименко В.О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
13. Обухова Л.Ф. Возрастная психология : учеб. пособие / Л.Ф. Обухова. – М.: Высшее образование, 2006. – 460 с. – (Основы наук).
14. Пасічніченко А.В. Становлення статусу дітей у групі на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / А.В. Пасічніченко ; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2003. – 18 с.
15. Приходько Ю.А. Формирование положительных взаимоотношений в детском коллективе / Ю.А. Приходько. – К.: Рад. шк., 1987. – 126 с.
16. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками: навч. посіб. для студентів педагогічних факультетів. / О.В. Проскура. – К. : Освіта, 1998. – 199 с.
17. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы : [пер. с англ.] / Дж. Равен – М.: Когитоцентр, 1999. – 144 с.
18. Скрипченко О.В. Загальна психологія / О.В. Скрипченко Л.В. Долинська. – К.: «А.П.Н.», 2001. – 463 с.
19. Черемис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності і компетенції / І. Черемис //Вища освіта України. – 2006. – №2. – с.84-88.

Джерела та автори статті

Метелюк В.І. Розвиток компетентнісного підходу до формування міжособистісної взаємодії учнів початкової школи *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=15875>
Автори: Julia sabadash